

ПОЛІТИКА ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Венцковський Дмитро Юрійович,

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

У статті розглядається поточний стан внутрішнього товарного ринку України в контексті забезпечення економічної безпеки держави. Позитивний ефект для української економіки від розвитку внутрішнього товарного ринку залежить від досягнення балансу інтересів (конкурентних позицій) між національними виробниками та імпортерами. Національна економіка характеризується неадекватним рівнем відкритості, а товарний імпорту перетворився із елемента, що має доповнювати економіку, на такий, що заміщує внутрішнє виробництво.

Ключовою загрозою є поєднання високого рівня імпортозалежності внутрішнього товарного ринку та невиправдано завищеного рівня експортної орієнтації національних виробників. Ціллю державної політики є підвищення ролі національних виробників на внутрішньому товарному ринку шляхом їхньої переорієнтації на внутрішній попит, результативна протидія імпорту експансії та імпортозалежності шляхом імпортозаміщення.

Сучасна політика розвинених країн передбачає заходи, які відповідають «цивілізованому» та прагматичному імпортозаміщенню, як-от: державні закупівлі (надання переваги національним виробникам, часто на підставі вартісного критерію, а також надання переваги у відсотках до вартості національним виробникам чи штрафу у відсотках від вартості – для імпорту тощо); встановлення вимог до мінімальної частки використання національних ресурсів і технологій у виробництві товарів; реалізація державної політики «купуйте національне»; встановлення інвестиційних бар'єрів (обмеження участі іноземного капіталу у видах економічної діяльності, що визначені як стратегічні; обмеження доступу іноземного капіталу до державних досліджень та програм розвитку; обмеження на репатріацію прибутку, капіталу, зборів та роялті).

Імпортозаміщення визначено як державну політику щодо внутрішнього товарного ринку, що поєднує комплекс заходів, спрямованих на розвиток і зміцнення ринкових позицій товарів, вироблених на території країни.

Ключові слова: економічна безпека держави, імпортозаміщення, імпортозалежність, внутрішній ринок, національні інтереси.

Ventskovskyy Dmytro

POLICY OF IMPORT SUBSTITUTION AS A FACTOR OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

The article is devoted to the current state of the domestic commodity market of Ukraine in the context of economic security of the state. The positive effect on the Ukrainian economy from the development of the domestic commodity market depends on achieving a balance of interests (competitive positions) between national producers and importers. The national economy has an

inadequate level of foreign trade quota, and imports of goods changed from an element that complemented the economy to the one that substituted the domestic production.

A key threat is the combination of a high level of import dependence of the domestic commodity market and an outsized high level of export orientation of national producers. The goal of state policy is to increase the role of national producers in the domestic commodity market by their re-orientation to domestic demand, effectively counteracting import expansion and decreasing of import dependence through import substitution.

Modern policy of developed countries includes measures that are “civilized” and pragmatic for import substitutions, such as: public procurement (preference for domestic producers, often on cost criterion, as well as providing preferences in percentage to the cost to national producers or a fine, as a percentage of the cost – for import etc.); the establishment of requirements for the minimum share of the use of national resources and technologies in the production of goods; realization of state policy “buy national”; the establishment of investment barriers (restrictions on the participation of foreign capital in economic activities defined as strategic, limiting the access of foreign capital to state research and development programs, restrictions on repatriation of profits, capital, fees and royalties).

Import substitution is defined as a state policy on the internal commodity market, which combines a set of measures aimed at developing and strengthening the market positions of goods of national producers.

Keywords: economic security of a state, import substitution, dependence on imports, domestic market, national interests.

Постановка проблеми. Поступова стабілізація макроекономічної та макрофінансової ситуації в цілому позитивно позначилася на показниках розвитку внутрішнього товарного ринку України. Важливим аспектом є визнання підприємствами позитивних зрушень [1], що свідчить про збільшення довіри саме з боку реального сектору економіки та схвалення ним державної посткризової політики. На тлі перспектив поживлення економічної активності та позитивних перспектив розвитку внутрішнього товарного ринку варто виокремити очікування підприємств стосовно:

- прискорення зростання обсягів виробництва;
- послаблення інфляційних та девальваційних очікувань; покращення поточного фінансово-економічного стану підприємств;
- зниження рівня залишків готової продукції та зменшення ресурсів виробничих потужностей;
- уповільнення зростання цін виробників, а також витрат на одиницю продукції та одного найманого працівника;
- зростання потреби підприємств у позикових коштах; збільшення активності підприємств щодо використання банківських кредитів тощо.

Водночас слід розуміти, що додатний ефект для української економіки від розвитку внутрішнього товарного ринку залежатиме від *досягнення балансу інтересів (конкуренційних позицій) між національними виробниками та імпортерами*. Національна економіка характеризується неадекватним рівнем відкритості (імпортна квота до ВВП у 2016 р. становила 42,0 %) [2], а *товарний імпорт перетворився з елемента, що має доповнювати економіку, на такий, що заміщує внутрішнє виробництво*. Деіндустріалізацію економіки в умовах імпортозалежної моделі функціонування внутрішнього ринку було визначено Президентом України у Щорічному Посланні до Верховної Ради України однією з найгостріших проблем економічної безпеки [3].

Потреба в забезпеченні належного рівня економічної безпеки на внутрішньому ринку вимагає усвідомлення ключової мети державної політики у цій сфері – підвищення ролі національних виробників на внутрішньому товарному ринку шляхом їхньої переорієнтації на внутрішній попит, результативної протидії імпортній експансії та імпортозалежності шляхом *імпортозаміщення*. Подібну позицію відстоюють у науковому середовищі, зазначаючи, що необхідність реалізації в Україні політики імпортозаміщення та розвитку внутрішнього ринку зумовлена критичним рівнем імпортозалежності щодо

більшості видів економічної діяльності та значними регіональними диспропорціями [4].

Дослідники зазначають, що світова практика імпортозаміщення є вкрай неоднозначною [5], адже історія економічних успіхів одних країн межує із хибними кроками інших країн у питаннях імпортозаміщення, що часто призводило до економічних катастроф [6]. Серед причин цього, з-поміж інших, називають глобалізацію, наголошуючи на тому, що глобалізаційні процеси привносять значні корективи у можливості розвитку національних внутрішніх ринків, унаслідок чого країни активніше використовують інструменти захисту власних ринків та збільшують тиск на конкурентів на зовнішніх товарних ринках [7].

Слід погодитись, що результатом коливань вітчизняної політики від жорсткого протекціонізму до лібералізації у питаннях ставлення до імпорту є практична відсутність та неготовність економіки до сучасних викликів [8]. За таких передумов реалізація в Україні класичної моделі імпортозаміщення, що ґрунтується лише на власних ресурсах і технологіях, практично неможлива і зумовлюватиме подальшу втрату конкурентних позицій багатьма видами економічної діяльності [9]. Натомість для розвитку імпортозаміщення необхідне системне поєднання інструментів грошово-кредитної, фінансової, валютно-курсової та зовнішньоторговельної політики [10].

Україні важливо не допускати вузького трактування імпортозаміщення, коли сучасні високотехнологічні імпортовані товари пропонуються замінити нижчими за якістю та вищими за вартістю вітчизняними товарами. Такий підхід не може бути способом вирішення проблеми національної конкурентоспроможності [3]. Відтак імпортозамінні товари повинні бути конкурентними, відповідати світовому технічному рівню, інакше вітчизняні товари не зможуть конкурувати з аналогічними імпортованими [11]. При цьому групувати галузеві пріоритети імпортозаміщення доцільно за трьома напрямками: заміна імпортованих ресурсів, насамперед енергетичних; заміна імпорту товарів широкого вжитку; заміна імпорту товарів виробничого призначення [12].

Метою цього дослідження є розроблення практичних рекомендацій щодо формування державної політики імпортозаміщення як чинника економічної безпеки держави на основі комплексного оцінювання поточного стану

імпортозалежності внутрішнього товарного ринку.

Виклад основного матеріалу. Поточний стан внутрішнього товарного ринку характеризується нестабільною динамікою та циклічним взаємозв'язком із загальною економічною динамікою. Зокрема, слід відзначити низку тенденцій, що схарактеризовані нижче.

1. Відновлення додатної динаміки розвитку внутрішнього товарного ринку. Вперше із 2012 р. товарна пропозиція (місткість) на внутрішньому товарному ринку продемонструвала додатну динаміку у 5,6 % (або на 5,9 млрд дол. США) за підсумками 2016 р. [13; 14]. У цьому аспекті є позитивні очікування щодо проходження «дна» падіння споживання на внутрішньому ринку і, можливо, за відсутності потрясінь збережеться додатна кореляція із динамікою ВВП України.

У вартісних обсягах товарна пропозиція (місткість) внутрішнього товарного ринку лише вийшла на рівень 2005 р. (110,5–110,8 млрд дол. США), але це вдвічі менше за показники 2008, 2011–2013 рр. Зважаючи на досить помірковані показники поживлення внутрішнього товарного ринку в 2016 р., зокрема порівняно з «проривами» 2006 чи 2010 рр., для досягнення докризових показників (визнаючи необхідність поправки на тимчасово окуповані території) орієнтовно може знадобитися до п'яти років.

2. Посилення негативного тиску збільшення товарної пропозиції (місткості) внутрішнього товарного ринку на стан зовнішньоторговельного балансу. В умовах покращення та стабілізації макроекономічної ситуації відбувається активізація споживання на внутрішньому товарному ринку. Імпортери об'єктивно більшою мірою готові до задоволення попиту, що утворився, на противагу національним виробникам. Відтак дефіцит товарної маси внутрішнього товарного ринку, сформований в умовах розширення попиту, покривається товарним імпортом, що, у свою чергу, зумовлює накопичення від'ємного сальдо зовнішньоторговельного обороту (див. рис.).

Модель внутрішнього товарного ринку України вже вкотре демонструє циклічність розповсюдження економічної та фінансової кризи. Зростання споживчого попиту активізує імпортовану експансію, що провокує критичне погіршення стану зовнішньоторговельного балансу (періоди 2007–2008 та 2011–2013 рр.). Макрофінансова реакція у вигляді девальваційних провалів

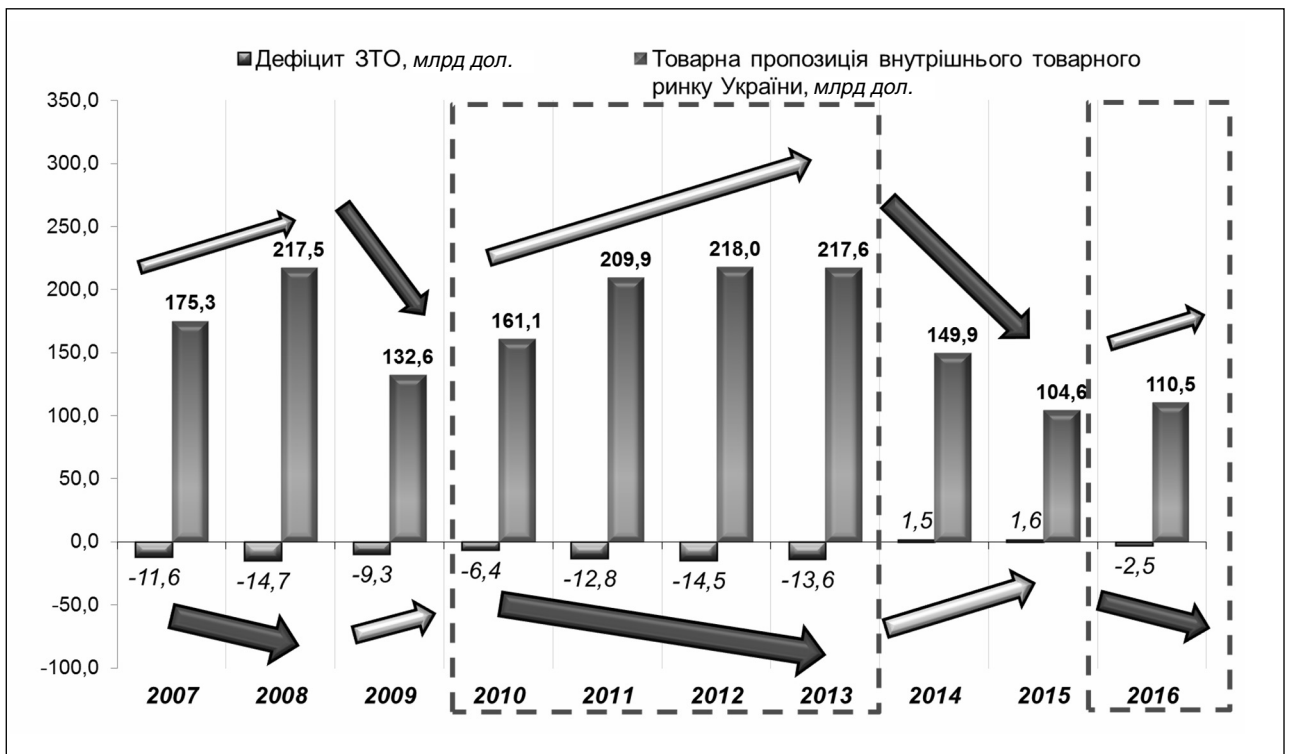

Рис. Динаміка товарної пропозиції (місткості) внутрішнього товарного ринку та сальдо зовнішньоторговельного обороту України в 2007–2016 рр., млрд дол. США

(2009, 2014–2015 рр.) для забезпечення сталості платіжного балансу на певний час стабілізує ситуацію, але споживча адаптація до нового масштабу цін призводить до відновлення споживання товарного імпорту.

Дотепер глибока девальвація гривні фактично єдине, що здатне тимчасово зупинити імпорту експансію. Розрахунки свідчать про те, що умовна девальвація 2009 р. із глибиною до 12 грн за 1 дол. США зумовила б досягнення додатного зовнішньоторговельного сальдо в 2009–2010 рр. З цього випливає, що, на жаль, досягнення валютно-курсової стабільності у 2016 р. уже в 2017–2018 рр. опиниться під тиском від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі на рівні до -5 млрд дол. США.

3. *Посилення вразливості національних виробників від макроекономічних коливань.* Оцінювання характеру залежності результатів діяльності національних виробників та імпортерів від загальної макроекономічної динаміки засвідчує більшу вразливість саме національних виробників. Слід відзначити подвійний характер реакції національних виробників на зміну макроекономічних умов функціонування на внутрішньому ринку.

З одного боку, на етапах економічного піднесення (зокрема, у 2007–2008, 2010–2013 рр.) виручка національних виробників у вартісному вираженні була більшою, ніж у імпортерів, отже, українські виробники активніше займали ринкові ніші. З іншого боку, під час різких потрясінь (наприклад, 2009, 2014–2015 рр.) вони втрачають практично удвічі більше виручки за імпортерів, що, у свою чергу, сигналізує про проблеми із ринковим позиціонуванням і сталість таких позицій. Про це, зокрема, свідчать розрахунки: збільшивши в 2010–2013 рр. виручку на внутрішньому товарному ринку на 57,1 млрд дол. США, національні виробники в 2014–2015 рр. втратили 72,7 млрд дол. США (відповідно імпортери – 27,9 та 40,3 млрд дол. США). Так, приріст місткості внутрішнього ринку в 2016 р. на 3,6 млрд дол. США забезпечили національні виробники і на 2,3 млрд дол. США – імпортери.

4. *Відтворення дефіцитної моделі внутрішнього товарного ринку.* Після нетривалого періоду (2014–2015 рр.), коли сформований попит внутрішнього товарного ринку потенційно покривали потужності національних виробників (101,0 та 101,6 % відповідно), знову повертається модель хронічного товарного дефіциту.

У Україні впродовж багатьох років існує макро-економічний дисбаланс невідповідності сформованого споживчого попиту на внутрішньому товарному ринку масштабу національного виробництва. Тож у самій структурі національної економіки закладено передумови товарної імпортозалежності. Протягом тривалого часу імпортери стабільно забезпечують понад третину попиту на внутрішньому товарному ринку.

У розрізі видів економічної діяльності лише сільське господарство, харчова промисловість, металургія та деревообробна промисловість володіють надлишковим потенціалом повного забезпечення потреб внутрішнього товарного ринку. Решта видів економічної діяльності є дефіцитними з огляду на потреби внутрішнього товарного ринку.

5. Збереження високої імпортозалежності внутрішнього товарного ринку через неадекватно високий рівень експортної орієнтації національних виробників. Однією з найбільших проблем вітчизняної економіки залишається надлишкова орієнтація національних виробників на зовнішні ринки. Експортна квота економіки в цілому становила 39 % до ВВП (у 2016 р.), а частка експорту в загальній виручці від реалізації національних виробників – 33,7 %. Навіть у тих видах економічної діяльності, де національні виробники мають високий потенціал забезпечення потреб внутрішнього ринку, імпортери нав'язують високу конкуренцію.

Серед видів економічної діяльності практично лише сільське господарство (частка національних виробників – 93,8 %) та харчова промисловість (78,0 %) домінують на внутрішньому ринку (сформовано ринок національних виробників), при цьому надлишок продукції експортується.

Водночас у тих видах економічної діяльності, де сформовано ринок високої конкуренції, ситуація є незадовільною, оскільки національні виробники, маючи достатній потенціал, орієнтовані на експорт. Зокрема, відбувається таке:

■ *металургійна промисловість*, володіючи потенціалом подвійного забезпечення потреб внутрішнього ринку, скеровує 67,2 % продукції на експорт, при цьому імпортери займають 36,2 % на внутрішньому ринку;

■ *добувна промисловість* скеровує четверту частину продукції на експорт, при цьому на внутрішньому ринку 39,5 % потреб забезпечують імпортери;

■ *деревообробна промисловість* отримує від експорту 61,5 % виручки, проте на внутрішньому ринку панівне становище обіймають імпортери (частка на внутрішньому ринку – 51,5 %), це при тому, що національне виробництво в 1,26 раза потенційно перевищує точні потреби внутрішнього ринку.

Ситуація є виправданою у *нафтопереробній промисловості*, адже свідомо імпортозалежний ринок наповнюється імпортерами на 60,6 %, але національні виробники практично весь свій потенціал спрямовують на внутрішній ринок.

6. Зміцнення ринкових позицій імпортерів у технологічних видах економічної діяльності. Критичною за формулою «внутрішнє виробництво – експорт – частка імпортерів на ринку» є ситуація в технологічних видах діяльності. Йдеться про невиправдану експортну орієнтацію при низькому потенціалі покриття потреб внутрішнього ринку, де встановлена практична монополія імпортерів, при цьому, зокрема, виявляються такі особливості:

■ *хімічна промисловість* володіє потенціалом покриття потреб внутрішнього попиту більше як на половину, а поточна частка імпортерів на внутрішньому ринку становить 63,3 %, але при цьому національні виробники звітують, що на експорт скеровується 32,7 % продукції;

■ *фармацевтична промисловість* – імпортери обіймають 65,8 % на внутрішньому ринку України, а національні виробники за низького потенційного покриття потреб попиту (всього 41,8 %) експортують 18,1 % продукції;

■ *машинобудування* – тут утворилася, очевидно, найбільш критична невідповідність: національні виробники забезпечують лише 6,3 % потреб внутрішнього ринку (імпортери володіють абсолютною монополією у 93,7 %), при тому, що 85,1 % виручки національних виробників формує експорт.

І якщо імпортозалежність у сировинно-енергетичних товарах часто є обґрунтованою та об'єктивною, то збільшення імпортозалежності у сегментах переробної промисловості є значним прорахунком передусім державної політики.

Ситуація навколо стану та перспектив розвитку внутрішнього товарного ринку потребує ретельної уваги з боку державних органів. Внутрішній ринок є важливим чинником економічного розвитку і водночас, як показує аналіз, – джерелом потужних загроз економічній безпеці

держави. *Ключовою загрозою натеper є поєднання високого рівня імпортозалежності внутрішнього товарного ринку та не виправдано високого рівня експортної орієнтації національних виробників.* Основоволожною проблемою в цій загрозі є те, що відповідно до логіки економічного розвитку держави перехід до експортоорієнтованої моделі можливий лише після успішного завершення реалізації імпортозамінної стратегії [15]. Хоча існують точки зору, що ці види політики можна реалізовувати одночасно [16]. Натомість в Україні все сталося навпаки – на зміну багаторічному протекціонізму, нівельованому масштабною контрабандою, прийшла різка імпортона лібералізація з декларуванням експортоорієнтованої моделі.

Розглянемо чинники збереження такої проблеми та їхні характерні особливості.

1. Структурні вади вітчизняної промисловості та сільського господарства:

■ надлишок виробництва одних товарів відповідно до номенклатурної спеціалізації національних виробників за відсутності інших, що відповідно компенсуються імпортом;

■ значне технологічне відставання національних виробників, що унеможливує наразі виготовлення аналогів продукції, подібних до імпоротної;

■ висока частка природної сировини, сировинних товарів первинної переробки та напівфабрикатів у товарній пропозиції національних виробників, завдяки чому формується значна маса товарів проміжного споживання, що не можуть бути перероблені до рівня готової продукції у країні;

■ відсутність через різні причини (знищення майнових та виробничих комплексів унаслідок комерційного використання земель, усунення з ринку імпортними конкурентами тощо) цілих підгалузей у межах видів економічної діяльності;

■ безпрецедентний занепад освітньо-кваліфікаційного рівня професійних кадрів, особливо спеціального технічного сегмента, через застарілість навчально-матеріальної бази та кон'юнктуру переорієнтацію на гуманітарні професії.

2. Низька якість конкурентно-поведінкових стратегій національних виробників:

■ інфляційна пастка, що виникає через постійне збільшення відпускних цін усупереч

об'єктивним чинникам, що постійно нівелює цінові чинники конкурентоспроможності порівняно з імпортерами. Зрештою, імпорт прос-то стає дешевшим;

■ диспаритет комерційних інтересів гуртових та роздрібних ланок просування товарів на ринку, що виявляється в неадекватних націнках та включенні до роздрібних цін різного роду «премій від ризиків»;

■ незадовільний стан платоспроможного попиту на внутрішньому ринку, що знижує можливості планування розвитку, призводить до утворення надлишків готової продукції на складах;

■ незадовільна якість управлінської складової у вітчизняному виробництві, що породжує хронічні проблеми із якістю готової продукції.

3. Незадовільне ставлення національних виробників до внутрішнього ринку:

■ успадкування принципу поділу продукції «для внутрішнього ринку» та «на експорт» робить безперспективним намагання національних виробників протистояти імпорту;

■ намагання приховати проблему сталої якості продукції через пропозицію на внутрішньому ринку більш якісних альтернатив «товарів на експорт», що є прямим наслідком відповідних історичних традицій у виробництві та збуті;

■ через проблеми якості внутрішній споживацький попит у міру можливостей орієнтований на імпортні товари. Порівнюючи імпортні аналоги з продукцією власного виробництва, суб'єкти господарювання зазвичай відзначають переваги імпоротної продукції за якісними критеріями [17].

4. Обмежений фінансовий ресурс національних виробників, які:

■ мають недостатні фінансові можливості для того, щоб забезпечувати необхідний масштаб охоплення внутрішнього товарного ринку щодо виходу на регіональні ринки, інформаційний супровід, логістику тощо;

■ не можуть працювати із «відкладеним» попитом, що зміцнює позиції імпортерів.

При цьому імпортери, володіючи надійнішою фінансовою «подушкою», здатні входити на ринок під довгі стратегії зі значним відтермінуванням прибутку.

5. Державна політика непрямого сприяння імпорту:

■ залучення кредитних коштів від міжнародних фінансових організацій державою (їдеться про конкретні інфраструктурні та енергетичні проекти тощо) так чи інакше вимагає надавати переваги в закупівлях імпорتنій продукції (згідно з умовами надання позик);

■ лібералізація, а здебільшого – скасування, контрольних функцій держави у сфері відповідності вітчизняних товарів установленим стандартам, як наслідок, підробка та дискредитація самих стандартів підштовхує до споживання імпорту;

■ державні закупівлі, через які проходить ресурс, еквівалентний до 20 % ВВП, що зумовлює збереження високого рівня імпортозалежності.

Як засвідчує практика, самі національні виробники неспроможні та часто не зацікавлені вирішувати більшість проблем, що виникають виключно через них. У свою чергу, споживачі (серед яких є безпосередньо національні виробники) не є суб'єктами розв'язання цих проблем, вони є споживачами готових рішень. Єдиним суб'єктом, зацікавленим у вирішенні цих проблем, є **державна**. Реальний поступ у питанні підвищення ролі національних виробників, як у структурі забезпечення попиту на внутрішньому товарному ринку, так і для національної економіки в цілому, може бути зроблено лише за умов реалізації комплексної державної політики імпортозаміщення.

На основі вивчення різних підходів до дефініції поняття «імпортозаміщення», зокрема за [6], вважаємо за доцільне запропонувати нове його трактування. *Імпортозаміщення* – це державна політика щодо внутрішнього товарного ринку, що поєднує комплекс заходів, спрямованих на розвиток та зміцнення ринкових позицій товарів, вироблених на території країни. На нашу думку, таке тлумачення більше відповідає сучасним тенденціям прагматизму в неопротекціонізмі, що спирається в основному на непрямі методи, підкреслює визначальну роль держави та виводить на перше місце проблематику національних виробників.

Також доцільно запропонувати розширене безпекоорієнтоване формулювання поняття «стратегія імпортозаміщення на внутрішньому товарному ринку». Під цією стратегією розуміємо цілісний план дій держави впродовж тривалого періоду часу на внутрішньому ринку, що спря-

мовані на реалізацію та забезпечення стійкого всебічного розвитку національних виробників, які формують та реалізують вітчизняні товари, з метою ефективного використання внутрішнього товарного ринку для забезпечення: сталого економічного зростання економіки держави, зміцнення ролі та місця країни у світовому поділі праці, забезпечення економічної безпеки, захисту національних виробників від дискримінаційних дій імпортерів та нарощення конкурентоспроможності країни на світових ринках. При цьому варто враховувати перспективи розвитку на цій основі експортного потенціалу.

І якщо ще донедавна питання імпортозаміщення асоціювалося виключно із торговельним протекціонізмом, то сучасне ставлення до такої політики суттєво змінилось. Передусім слід зазначити про відхід розвинених країн від відверто *дискримінаційних заходів щодо імпорту*, які обмежують, запобігають або перешкоджають закупівлі імпортних товарів і, по суті, є неприйнятними через неконкурентний та дискримінаційний характер [18]. Ідеться про:

■ базову імпортну політику (тарифи та інші імпортні платежі, кількісні обмеження, ліцензування імпорту, митні бар'єри та інші бар'єри доступу до ринку);

■ санітарні та фітосанітарні заходи та технічні бар'єри у торгівлі;

■ низький рівень чи повну відсутність захисту інтелектуальної власності (наприклад, неадекватний режим патентів, авторських прав та товарних знаків і дотримання прав інтелектуальної власності);

■ корупційні бар'єри та інші перепони, які включають і хабарництво, що в сукупності застосовуються проти імпорту;

■ сприяння з боку держави антиконкурентній поведінці державних чи приватних фірм, що обмежує продаж або придбання товарів іноземної держави;

■ торговельні обмеження, які впливають на електронну комерцію (наприклад, тарифні та нетарифні заходи, обтяжливі та дискримінаційні норми і стандарти, а також дискримінаційне оподаткування).

Сучасна політика розвинених країн передбачає заходи, які відповідають «цивілізованому» та прагматичному імпортозаміщенню, як-от:

■ державні закупівлі (надання переваги національним виробникам, часто на підставі

вартісного критерію, а також надання переваги у відсотках до вартості національним виробникам чи штрафу у відсотках від вартості – для імпорту; закриті торги тощо);

- встановлення вимог до мінімальної частки використання національних ресурсів і технологій у виробництві товарів;

- реалізація державної політики «купуйте національне»;

- встановлення інвестиційних бар'єрів (обмеження участі іноземного капіталу у видах економічної діяльності, що визначені як стратегічні; обмеження доступу іноземного капіталу до державних досліджень та програм розвитку; обмеження на репатріацію прибутку, капіталу, зборів та роялті).

Зазначені напрями державної політики імпортозаміщення є актуальними для України. Однак, якщо в інтересах підвищення результативності імпортозаміщення для частини з них потрібне впорядкування наявної політики, то для інших ідеться про формування нової. Державна політика щодо розвитку внутрішнього ринку і стимулювання імпортозаміщення повинна бути системною, комплексною та забезпечувати збалансований розвиток промисловості з поступовим зниженням обсягів сировинних видів продукції та збільшенням обсягу випуску якісної високотехнологічної продукції, розширенням асортименту, що зумовить зменшення залежності від імпорту [12]. Отже, прямим результатом ефективної політики імпортозаміщення є зростання частки товарів, виготовлених на території країни, у загальному обсязі внутрішнього споживання [19].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Зважаючи на вищезазначене, можна сформулювати низку завдань, розв'язання яких спрямовано на формування сучасної державної політики імпортозаміщення.

I. З метою підготовки інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень щодо імпортозаміщення потрібно:

- розробити систему параметричних характеристик економічної безпеки держави на внутрішньому товарному ринку;

- передбачити систему індикаторів імпортозалежності внутрішнього товарного ринку;

- запровадити моніторинг безпекових індикаторів поточного стану внутрішнього товарного ринку з виокремленням проблематики імпортозалежності.

II. Щоб удосконалити моніторинг поточного стану імпортозалежності внутрішнього товарного ринку, необхідно:

- провести комплексне оцінювання поточного стану імпортозалежності національної економіки, передусім внутрішнього товарного ринку;

- розробити спеціальний порядок моніторингу конкурентних дій імпортерів на внутрішньому товарному ринку в розрізі видів економічної діяльності, що має бути спрямовано на формування більш агресивної державної політики щодо імпортової експансії, аніж сьогодні [20], а також підвищити результативність реагування на недобросовісні дії імпортерів [21].

III. Для обґрунтування встановлення інвестиційних бар'єрів на внутрішньому ринку України треба:

- встановити граничні обмеження участі іноземного капіталу за видами економічної діяльності, зокрема в тих, що визначені як стратегічні;

- здійснити оцінювання поточного рівня проникнення іноземного капіталу у види економічної діяльності, зокрема в ті, що визначені як стратегічні;

- визначити види економічної діяльності, до яких доцільно запровадити спеціальні обмеження на репатріацію прибутку, капіталу, зборів та роялті. Розробити пропозиції щодо порядку та обсягу запровадження відповідних спеціальних обмежень.

IV. З метою формування концептуальних засад державної політики імпортозаміщення потрібно:

- підготувати концептуальні засади ефективного використання внутрішнього товарного ринку для забезпечення: сталого економічного зростання економіки держави, зміцнення ролі та місця України у світовому поділі праці, забезпечення економічної безпеки, захисту національних виробників від дискримінаційних дій імпортерів та нарощування конкурентоспроможності країни на світових ринках, враховуючи перспективу розвитку на цій основі експортного потенціалу;

■ на основі концептуальних засад розробити Стратегію імпортозаміщення на внутрішньому товарному ринку, якою, зокрема, передбачити комплекс заходів, що спрямовані на розвиток та зміцнення ринкових позицій товарів, вироблених на території країни.

В. Для здійснення практичних кроків у рамках державної політики імпортозаміщення важливо:

■ розробити комплексну державну програму «Україна це може» («Ukraine can do it»), що має стати масштабною інформаційною кампанією із формування високого іміджу «національного знаку якості»; підвищення статусу національного виробника як носія, у т. ч. високої соціальної відповідальності; виховання «патріотизму у споживанні» тощо;

■ ініціювати консультації щодо створення недержавної асоціації з питань підтвердження вітчизняного походження товарів із маркуванням їх «Національним знаком якості».

VI. З метою відходу від поточної державної політики непрямого сприяння імпорту необхідно:

■ розробити пропозиції щодо запровадження вимог до мінімальної частки використання

національних ресурсів і технологій у виробництві товарів, що є предметом державних закупівель;

■ підготувати пропозиції щодо необхідності внесення тимчасових змін у нормативне регулювання сфери державних закупівель, зокрема запровадження процедури надання переваги вітчизняним виробникам на придбання товарів і послуг за бюджетні кошти;

■ розглянути можливості запровадження у системі надання переваги у відсотках до вартості національним виробникам чи штрафу у відсотках від вартості – для імпортерів. Передусім це можливо та доцільно запровадити щодо закупівель у межах граничних сум, що дозволяють міжнародні зобов'язання перед СОТ.

Теоретичні та практичні засади державної політики імпортозаміщення лише набувають чітких контурів. Наукового осучаснення та переосмислення вимагають підходи до розвитку внутрішнього ринку. Подальших досліджень потребують прикладні методичні підходи до оцінювання поточного стану імпортозалежності національної економіки, що матиме за мету розширення адекватного викликам інструментарію забезпечення належного стану економічної безпеки держави.

Список використаних джерел

1. Ділові очікування підприємств України. II квартал 2017 року [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category;jsessionid=3908CA7E14040CAA1FA23172ACFF7500?cat_id=43096650
2. IMF Data Mapper [Електронний ресурс] / International Monetary Fund. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/datamapper/index.php>
3. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». – К. : НІСД, 2017. – 928 с.
4. Шейко Ю.О. Імпортозаміщення як інструмент стимулювання розвитку малого підприємництва в регіонах України // Ефективна економіка. – 2016. – № 2. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4779>
5. Еней Я.І. Світовий досвід здійснення політики імпортозаміщення [Електронний ресурс] / Інституційний репозитарій Уманського держ. пед. ун-ту ім. П. Тичини. – 2014. – Режим доступу : http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/2492/1/Eney_Yana_Svitovyi_dosvid_zdiisnenia_polityky_importozamischenia.pdf
6. Грицина Л.А. Теоретичні основи розвитку політики імпортозаміщення // Економічний вісник Запорізької держ. інженерної акад. – 2016. – Вип. 3 (03). – С. 42–47.
7. Іванюк Л.С. Обґрунтування необхідності формування політики імпортозаміщення на товарних ринках // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2011. – Вип. 3. – С. 162–168. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2011_3_26
8. Дунаєв І.В., Бабаєв В.Ю. Імпортозаміщення в контексті вибору механізмів державної зовнішньоторговельної політики України // Державне будівництво. – 2012. – № 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_1_14
9. Моторнюк У.І., Терехух М.І., Ціхановський А.О. Проблеми імпортозамінної діяльності в Україні у контексті євроінтеграційних процесів // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2016. – № 851. – С. 192–198. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2016_851_28

10. Пазізіна К.В., Пазізіна С.М. Імпортозаміщення в системі забезпечення економічних інтересів України // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 3. – С. 42–45. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_3_10
11. Корчун В., Скиданюк Н. Важливість політики імпортозаміщення для економічної безпеки України // Наук. вісник Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Міжнар. відносини. – 2013. – № 9. – С. 113–117. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnum_2013_9_25
12. Пріоритети політики імпортозаміщення у стратегії модернізації промисловості України. – К. : НІСД, 2012. – 71 с.
13. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] / офіц. сайт. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua
14. Державна фіскальна служба України. Митна статистика зовнішньої торгівлі [Електронний ресурс] / офіц. сайт. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/ms/>
15. Пузанов І.І. Вплив експортоорієнтованої та імпортозамінної стратегії на характер і напрями економічного зростання // Наук. вісник Нац. акад. статистики, обліку та аудиту. – 2014. – № 1. – С. 44–52. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvhatat_2014_1_9
16. Співак Р.В. Модель імпортозаміщення та стимулювання експорту: ефект синергії // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : зб. наук. праць / ПДТУ. – Т. 2.– Маріуполь, 2010. – С. 82–86.
17. Розпорядження Антимонопольного комітету України «Звіт Антимонопольного комітету України за 2016 рік» від 14.03.2017 № 2-рп [Електронний ресурс]. – К., 2017. – 268 с. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=133712>
18. Froman Michael B.G. National Trade Estimate Report on Foreign Trade Barriers [Електронний ресурс] / Office of the United States Trade Representative. – 2016. – Режим доступу : <https://ustr.gov/sites/default/files/2016-NTE-Report-FINAL.pdf>
19. Цап М.В. Сутнісні характеристики процесу імпортозаміщення та його соціально-економічна роль // Вісник Хмельницького нац. ун-ту. – 2014. – № 4. – Т. 1. – С. 206–210.
20. Обмежувальні заходи щодо імпорту товарів в Україну (антидемпінгові, компенсаційні та спеціальні заходи) [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі. – Режим доступу : <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=2d92511f-c6fa-468a-97f3-bc353742db15&title=ZakhistInteresivNatsionalnihTovarovirobnikivNaVnutrishnomuRinku>
21. Захист від недобросовісної конкуренції або зростаючого імпорту. Перші кроки виробників [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі. – Режим доступу : <http://me.gov.ua/Documents/Download?id=8673d4d4-f46a-4568-97fa-472d0c8438da>

References

1. Natsionalnyi bank Ukrainy. Dilovi ochikuvannia pidpriemstv Ukrainy. II kvartal 2017 roku [Business expectations of Ukrainian enterprises. II quarter of 2017. National Bank of Ukraine]. (n.d.). www.bank.gov.ua. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category.jsessionid=3908CA7E14040CAA1FA23172ACFF7500?cat_id=43096650 [in Ukrainian].
2. International Monetary Fund. (2017). IMF Data Mapper. www.imf.org. Retrieved from <http://www.imf.org/external/datamapper/index.php> [in English].
3. Analitichna dopovid do Shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy v 2017 rotsi» [The Analytical Report to the Annual Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine “On the internal and external situation of Ukraine in 2017”]. (2017). Kyiv: NISS [in Ukrainian].
4. Sheiko, I. (2016). Importozamishchennia yak instrument stymuliuвання rozvytku maloho pidpriemnytstva v rehionakh Ukrainy [Import substitution as an instrument of small business development stimulation in the regions of Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Effective Economy*, 2. [economy.nayka.com.ua](http://www.economy.nayka.com.ua). Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4779> [in Ukrainian].
5. Enei, Ya. (2014). Svitovyi dosvid zdiisнення polityky importozamishchennia [World experience of implementation of import substitution policy]. *Instytutsiinyi repozytarii Umanskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny – Pavlo Tychina Uman State Pedagogical University Electronic Institutional Repository*. dspace.udpu.org.ua:8080. Retrieved from http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/2492/1/Eney_Yana_Svitovyi_dosvid_zdiisnenia_polityky_importozamishchennia.pdf [in Ukrainian].
6. Hrytsyna, L.A. (2016). Teoretychni osnovy rozvytku polityky importozamishchennia [The theoretical basis of the policy of import substitution]. *Ekonomichnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii – Zaporizhzhia State Engineering Academy Economic Bulletin*, 3, 42–47 [in Ukrainian].
7. Ivaniuk, L. (2011). Obhruntuvannia neobkhidnosti formuvannia polityky importozamishchennia na tovarnykh rynkakh [Substantiation of the necessity of forming the policy of import substitution in commodity markets].

Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen – Socio-Economic Research Bulletin, 3, 162–168. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2011_3_26 [in Ukrainian].

8. Dunaiev, I., & Babaiev, V. (2012). Importozamishchennia v konteksti vyboru mekhanizmiv derzhavnoi zovnishnotorhovelnoi polityky Ukrainy [Import substitution in the context of alternatives for governmental foreign trade policy mechanisms of Ukraine]. *Derzhavne budivnytstvo – State Building*, 1. [nbuv.gov.ua](http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_1_14). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_1_14 [in Ukrainian].
9. Motorniuk, U., Terebukh, M., & Tsikhanovskiy, A. (2016). Problemy importozaminnoi diialnosti v Ukraini u konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv [Problems of import-substituting activities in Ukraine in the context of the European integration processes]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku – Lviv Polytechnic National University Bulletin. Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Development and Development Issues*, 851, 192–198. [nbuv.gov.ua](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2016_851_28). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2016_851_28 [in Ukrainian].
10. Pazizina, K., & Pazizina, S. (2013). Importozamishchennia v systemi zabezpechennia ekonomichnykh interesiv Ukrainy [Import substitution in the system of ensuring economic interests of Ukraine]. *Stalyi rozvytok ekonomiky – Sustainable Development of Economy*, 3, 42–45. [nbuv.gov.ua](http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_3_10). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_3_10 [in Ukrainian].
11. Korchun, V., & Skydaniuk, N. (2013). Vazhlyvist polityky importozamishchennia dlia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [The Importance of import substitution policies for the economic security of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Shkhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Mizhnarodni vidnosyny – Lesya Ukrainka Eastern European National University Science Bulletin. A series of “International Relations”*, 9, 113–117. [nbuv.gov.ua](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnum_2013_9_25). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnum_2013_9_25 [in Ukrainian].
12. Priorityty polityky importozamishchennia u stratehii modernizatsii promyslovosti Ukrainy [Priorities of the import substitution policy in the strategy of industrial modernization of Ukraine]. (2012). Kyiv: NISS [in Ukrainian].
13. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].
14. Derzhavna fiskalna sluzhba Ukrainy. Mytna statystyka zovnishnoi torhivli [State Fiscal Service of Ukraine. Customs Statistics of Foreign Trade]. (n.d.). [sfs.gov.ua](http://sfs.gov.ua/ms/). Retrieved from <http://sfs.gov.ua/ms/> [in Ukrainian].
15. Pouzanov, I. (2014). Vplyv eksportoorientovanoi ta importozaminnoi stratehii na kharakter i napriamy ekonomichnoho zrostannia [Influence of export promotion and import substitution strategies on the nature and direction of economic growth]. *Naukovyi visnyk natsionalnoi akademii statystyky, obliku ta audytu. Svitove hospodarstvo i mizhnarodni ekonomichni vidnosyny – National Academy of Statistics, Accounting and Audit Scientific Bulletin*, 1, 44–52. [nbuv.gov.ua](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvhastat_2014_1_9). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvhastat_2014_1_9 [in Ukrainian].
16. Spivak, R. (2010). Model importozamishchennia ta stymuliuвання eksportu: efekt synerhii [Model of Substituting for an Import and Stimulation of Export: Effect of Synergy]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti – Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property*, 2, 82–86 [in Ukrainian].
17. Rozporiadzhennia Antymonopolnoho komitetu Ukrainy «Zvit Antymonopolnoho komitetu Ukrainy za 2016 rik» vid 14.03.2017 № 2-rp [Resolution of the Antimonopoly Committee of Ukraine “Report of the Antimonopoly Committee of Ukraine for 2016” dated March 14, 2017 No. 2-rp]. (2017). [amc.gov.ua](http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=133712). Retrieved from <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=133712> [in Ukrainian].
18. Froman, Michael B.G. (2016). National Trade Estimate Report on Foreign Trade Barriers. Office of the United States Trade Representative. [ustr.gov](https://ustr.gov/sites/default/files/2016-NTE-Report-FINAL.pdf). Retrieved from <https://ustr.gov/sites/default/files/2016-NTE-Report-FINAL.pdf> [in English].
19. Tsap, M. (2014). Sutnisni kharakterystyky protsesu importozamishchennia ta yoho sotsialno-ekonomichna rol [Conceptual characteristic of import substitution process and its social and economic role]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Khmelnytskyi National University Bulletin*, 4, 206–210 [in Ukrainian].
20. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. Obmezhuvalni zakhody shchodo importu tovariv v Ukrainu (antydempingovi, kompensatsiini ta spetsialni zakhody) [Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. Restrictive measures on import of goods into Ukraine (anti-dumping, countervailing and special measures)]. (n.d.). [me.gov.ua](http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=2d92511f-c6fa-468a-97f3-bc353742db15&title=ZakhystInteresivNatsionalnikhTovarovirobnykivNaVnutrishnomuRinku). Retrieved from <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=2d92511f-c6fa-468a-97f3-bc353742db15&title=ZakhystInteresivNatsionalnikhTovarovirobnykivNaVnutrishnomuRinku> [in Ukrainian].
21. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. Zakhyst vid nedobrosovisnoi konkurentsii abo zrostaiuchoho importu. Pershi kroky vyrobnykiv [Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. Protection against unfair competition or growing imports. The first steps of the producers]. (n.d.). [me.gov.ua](http://me.gov.ua/Documents/Download?id=8673d4d4-f46a-4568-97fa-472d0c8438da). Retrieved from <http://me.gov.ua/Documents/Download?id=8673d4d4-f46a-4568-97fa-472d0c8438da> [in Ukrainian].